

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

■ Reflectie

Systeemtherapie vanbinnen en vanbuiten

Het woord 'systeem' in systeemtheorie of systeemtherapie is voorzichtig aan ter discussie gesteld (Vansteenwegen, 2008; Boeckhorst; 2009; Van Hennik, 2009). Is het nog wel een passende metafoor, waarmee wij herkenbaar uitdrukking geven aan dat wat ons werk kenmerkt, aan dat wat wij van waarde vinden in ons werk? Is systeemtherapie nog wel een passende naam voor onze beroepsgroep, voor ons tijdschrift? Is er voldoende onderlinge overeenstemming en onderscheid met anderen aanwezig waarmee systeemtherapeuten, gezins- en relatietherapeuten een te identificeren groep vormen? Ik denk dat discussie over onze identiteit uiteindelijk de onderlinge samenhang versterkt. Ik wil dat in deze reflectie met systeemtheoretische argumenten onderbouwen.

In het themanummer van *Systeemtherapie* over organisaties (21.4) werd de toepassing van systeemtheorie besproken in een ander domein dan van de psychotherapie. De redactie kreeg er veel reacties op. Systeemtherapie of gezins- en relatietherapie? Gelukkig valt voor beide keuzes veel te zeggen.

Rien Geluk schrijft de redactie: *Het lijkt me passender om te spreken van rela-*

tie- en gezinstherapie. En in tegenstelling tot wat Boeckhorst zegt, lijkt het me geen enkel probleem om het behandelen van arbeidsrelaties, schoolrelaties, buurtrelaties, behandelrelaties e.d. tot mijn werkterrein te rekenen. Larger systems breiden zich uit tot alle maatschappelijke verbanden die weliswaar niet zijn te vangen in dbc's, maar wel gezien kunnen worden in het kader van de 'aangemelde eenheid' (het individu of het gezin).

Linda Verwimp schrijft: *Ik was ontzettend dankbaar voor jullie decembern timer waar het eindelijk over organisaties gaat. Ik zou dan ook graag een pleidooi willen houden om de verbreding te behouden en het tijdschrift niet alleen te verengen tot de relatie- en gezinstherapie, volgens mij zijn er dan heel wat (bedrijfs)hulpverleners die op hun honger blijven zitten. Systemisch werken binnen organisaties heeft een meerwaarde voor allerlei problemen gaande van verslaving, rouwverwerking, teamconflicten, pestproblematiek, enz.*

Eline Vis schrijft: *Het tijdschriftnummer 'Organisaties' kwam voor mij als een weldaad uit de besneeuwde hemel vallen. Ik ben systeemtherapeut van het eerste (of anderhalfde) uur. Ik heb een systeem (team*

voor vluchtelingen hulpverlening en zijn organisatie) volkomen zien/voelen miscommuniceren, met afschuwelijke gevolgen voor cliënten, collega's. Ik zou het erg op prijs stellen als het tijdschrift zich hard/warm blijft maken voor systeemdenken, ook binnen de gezinstherapie. Ik heb daar zelf erg veel baat bij om bij stagnatie de grotere gehelen te zien en hypothesen te vormen.

...het woord 'systeem' is niet zo wervend...

'Systeemtherapie' is de juiste naam voor het tijdschrift, vindt Blankstein (2010). 'Systeemtherapie is het overkoepelend begrip voor therapieën met paren, gezinnen, families, ouder(s) met een kind, ouderen met hun volwassen kinderen, netwerken rond een problematisch individu of gezin, etc. Het gaat dan om professionele, therapeutische hulp aan bestaande sociale systemen.' Is alle therapie aan alle sociale systemen systeemtherapie, vraag ik mij hierbij af. En kunnen wij met zo'n ruime definitie voldoende eigenheid en herkenbaarheid nastreven die ons systeemtherapeuten samenbindt? En wat is dan nu eigenlijk een systeem, anders dan wat nu eigenlijk geen systeem is?

Het woord 'systeem' is niet zo wervend, vind ik. Het verwijst naar een begrensd en identificeerbaar geheel, 'een geheel dat meer is dan de som der delen'. Maar bestaat een geheel als eenheid wel? 'F#ck the system' stond er halverwege de jaren tachtig op mijn leren school-

tas geschreven. Wie kent trouwens de meewarige reactie niet van hen die bij systemen aan computers denken en zich hardop afvragen wat een therapeut toch op de ict-afdeling moet.

Het grapje dat geen enkele therapeut een 'not knowing' systeembeheerder wenst, is flauw maar ligt voor de hand. De computer was lange tijd een passende metafoor voor een begrensd systeem en werd als zodanig vergeleken met het menselijk geheugen. De hardware draagt ingevoerde software. Deze is van buiten naar binnen gebracht en te lokaliseren. Maar sinds internet is er geen van binnen en van buiten meer. Alle informatie is van en naar overal aanwezig. Er is geen centraal gezag, geen eenduidigheid, geen hoofd- of uitgang. Elke bewering is een uitdrukking naast talloze andere. Elke waarheid is overeengekomen en bevraagd zoals op Wikipedia. Het internet is de metafoor voor de nieuwe complexiteit waarin postmoderne samenlevingen zich begeven. Het internet is als een rizoom.

Lynn Hoffman hoorde ik op het IFTA-congres in 2008 voorstellen de metafoor van het systeem in te ruilen voor de metafoor van het rizoom. Het rizoom is een belangrijk, vaak aangehaald begrip uit het denken van de filosofen Deleuze en Guattari (1976).

Het begrip is afkomstig uit de plantkunde. Een rizoom, een wortelstok zoals de aardbei en de brandnetel die hebben, woekert ondergronds, groeit horizontaal, produceert netwerken van vertakkingen. Deleuze en Guattari zetten de metafoor van het rizoom tegenover die van de boom. De boom staat model voor het moderne denken, dat hiërarchisch, homogeen, geordend en voorspelbaar is. De metafoor van het rizoom staat voor het postmoderne denken, anarchistisch, heterogeen, gedecentreerd en onvoorspelbaar (Van den Braembussche, 2007).

Laten wij de stem van een pionier betrekken in de discussie over systeem- of gezinstherapie. Jay Haley vertelde in een interview met William Doherty (1990) op het AAMFT-congres in Washington DC over zijn beginjaren van onderzoek, met de befaamde Batesongroep. Wij waren op communicatieprocessen en zeker niet per se op gezinsinteracties gericht, vertelde Haley lachend. De focus op het gezin ontstond eigenlijk per toeval vanwege het observeren van een schizofrene patiënt die telkens stilviel als zijn familie op bezoek kwam. Er was geen enkele opzet waardoor de systeemtherapie zo vanzelfsprekend gezins- en relatietherapie geworden is.

Vormen families en gezinnen eigenlijk nog wel de meest vitale sociale

kring in het leven van mensen? Zijn sociale netwerken van vrienden en collega's niet vaak invloedrijker in het dagelijks leven anno nu? Michael White (2007) betrok in zijn therapie de 'community of concern', eenieder die waardevol kan bijdragen aan geprefereerde verhalen en praktijken. Gezinnen kennen een vanzelfsprekende samenhang en afgrenzing. Andere sociale netwerken zijn veranderlijk van samenstelling, afhankelijk van tijdsverloop en functie. Als alle therapie aan sociale systemen systeemtherapie is, moeten we ons afvragen hoe het systeem onderscheid met buiten ervaart en wat binnen het systeem de samenhang genereert.

De scheiding tussen systeem en omgeving is kunstmatig, zei in 1995 de Duitse systeemtheoreticus Luhmann (Van Lier, 2009). 'Het is noch een eenheid vanuit zichzelf, noch vanuit het selectieve standpunt van een waarnemer, noch objectief, noch subjectief. Volgens Luhmann is het juist het zelfreferentiële aspect vanuit de mogelijkheden van het systeem om zichzelf samen te binden en zich te onderscheiden van zijn omgeving' (Van Lier, 2009). Gesloten systemen bestaan niet. Systemen zijn sociale constructen. De grens tussen binnen en buiten is historisch, sociaal en cultureel geconstrueerd.

Het behoud van samenhang in een systeem is afhankelijk van de

mate van dissensus en consensus. De sociologen Schinkel en Van den Berg (2009) schrijven hierover en spreken van een systeemtheoretisch polarisatieconcept. Schinkel en Van den Berg schetsen het wensbeeld van de gedroomde samenleving waarin het streven naar consensus en gedeelde waarden in de samenleving domineert. De polarisatie in het debat over de multiculturele samenleving kan productief of gevaarlijk zijn.

Productieve polarisatie betreft het articuleren van verschil zonder teveel eenheid te smeden. Dit polariseren maakt de verwerking van veranderingen mogelijk. De auteurs spreken van de immunisering van het systeem. Gevaarlijke polarisatie leidt tot de excommunicatie van de groepen die gezien worden als 'buiten de samenleving' staand. 'De identiteit van een samenleving hangt niet samen met consensus of harmonie maar veeleer met de articulatie van verschil' (Schinkel & Van den Berg, 2009, p.191).

Waarom ontleen wij systeemtherapeuten onze identiteit als alle therapie aan sociale systemen systeemtherapie mag heten? Met welke consensus en dissensus creëren wij voldoende samenhang? Ik denk hierbij aan de discussie over de plaats van de strategisch-cybernetische benadering

(Wouda, 2009) die deze in het *Handboek systeemtherapie* toebedeeld krijgt (Savenije, Van Lawick, & Reijmers, 2008). Dat wat wij centraal stellen en wat in de periferie geplaatst wordt, kan enkel de uitkomst van dialoog zijn. Het is goed deze dialoog te voeren. Dat is de productieve polarisatie die onze samenhang versterkt.

Hoe zijn wij afgegrensd en identificeerbaar in grotere omringende systemen? Is de systeemtheorie na de integratie van vele therapiemodellen als zodanig nog herkenbaar? Leidt openheid naar buiten tot de versteviging of tot desintegratie van ons eigen systeem?

Zelf waardeer ik van de systeemtherapie dat veel ontwikkelingen ontstonden in ontmoetingen met disciplines buiten het veld van de psychologie. Bateson was antropoloog. Maturana en Varela waren biologen. Andersen en Goolishian lazen Wittgenstein. White en Epston interpreterden Foucault en Derrida. Omer baseert zijn methode op die van Gandhi. De laatste vraag waarmee ik mijn reflectie afrond en het peinen voortzet is: in welke actuele ontmoetingen hervinden wij voor nu het geloof en de moed om systeemtherapeut te zijn en hulpvragers systeemtherapie aan te bieden?

Robert van Hennik

Literatuurlijst

- Blankstein, H. (2010). What's in a name? Systeem- dan wel gezinstherapie. *Systeemtherapie*, 22(1), 19-21.
- Boeckhorst, F. (2009). Systeemtherapie of gezinstherapie? *Systeemtherapie*, 21(4), 253-256.
- Braembussche, A.A. van den (2007). *Postmodernisme, een intertekstueel woordenboek*. Budel: Damon.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1976). *Rizoom*. Utrecht: Spreeuw.
- Doherty, W. (1990) *Interview with Jay Haley* (DVD). Seattle: Aven.
- Hennik, R. van (2009). Voorwoord. *Systeemtherapie*, 21(4), 198-199.
- Lier, B. van (2009). *Luhmann ontmoet de Matrix*. Delft: Eburon.
- Savenije, A., Lawick, M.J. van, & Reijmers, E.T.M. (red.) (2008). *Handboek systeemtherapie*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Schinkel, W., & Berg, M. van den (2009). Polariserend en moraliserend burgerschap in de inburgering. In Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (red.), *Polarisatie. Bedreigend en verrijkend* (pp. 188-205). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- White, M. (2007). *Maps of narrative practice*. London: Norton.
- Wouda, L. (2009). Waar is de strategisch-cybernetische stroming in de systeemtherapie gebleven? *Systeemtherapie*, 21(4), 247-248.